

Урок 8. Урок–практикум. Обчислення похідних лінійної, степеневі функцій та тригонометричних функцій (синус і косинус)

РОБОЧИЙ АРКУШ

(моє ім'я)

I. Очікувані результати навчальних досягнень

На уроці ви:

- 1) навчитеся обчислювати похідні функцій у заданих точках;
- 2) навчитеся знаходити похідну лінійної функції та пояснювати її зміст;
- 3) навчитеся знаходити похідну степеневі функції та розуміти її практичне значення;
- 4) навчитеся знаходити похідні тригонометричних функцій синуса і косинуса;
- 5) інтерпретуватимете похідну як швидкість зміни величини;
- 6) застосуєте похідну для розв'язання практичних і прикладних задач.

II. Повторення

1. Знайдіть похідну функції $y = x^{-15}$.
2. Нехай $f(x) = 4 - x^2$. Користуючись означенням похідної, знайдіть $f'(x)$.
3. Нехай $f(x) = x^4\sqrt{x}$. Обчисліть $f'(x_0)$ у точці $x_0 = 256$.
4. Тіло рухається за законом $s(t) = 5 - 4t$, де s — шлях (м), t — час (с). Знайдіть миттєву швидкість у момент $t = 10$ с. Поясніть отриманий результат.
5. Знайдіть кутовий коефіцієнт дотичної до графіка функції $f(x) = \cos x$ у точці $x_0 = -\frac{\pi}{2}$.

III. Обчислення похідних степеневих функцій

Повторимо формулу обчислення похідної степеневі функції: $y' = n \cdot x^{n-1}$, $n \in \mathbb{Z}$, $x \neq 0$.

Наприклад, скористаємось формулою для знаходження похідної функції $f(x) = \frac{1}{x}$.

$$\text{Маємо } \left(\frac{1}{x}\right)' = (x^{-1})' = -1 \cdot x^{-1-1} = x^{-2} = -\frac{1}{x^2}.$$

Отже, для будь-яких $x \neq 0$ виконується рівність $f'(x) = -\frac{1}{x^2}$ або $\left(\frac{1}{x}\right)' = -\frac{1}{x^2}$.

Приклад 1. Продиференціюйте функцію $f(x) = \sqrt{x}$.

Розв'язання. Нехай x_0 — довільна точка області визначення функції f , тобто $x_0 \geq 0$.

$$1) \Delta f = \sqrt{x_0 + \Delta x} - \sqrt{x_0}.$$

$$2) \text{ Маємо: } \frac{\Delta f}{\Delta x} = \frac{\sqrt{x_0 + \Delta x} - \sqrt{x_0}}{\Delta x} = \frac{(\sqrt{x_0 + \Delta x})^2 - (\sqrt{x_0})^2}{\Delta x \cdot (\sqrt{x_0 + \Delta x} + \sqrt{x_0})} = \frac{(x_0 + \Delta x) - x_0}{\Delta x \cdot (\sqrt{x_0 + \Delta x} + \sqrt{x_0})} =$$
$$= \frac{1}{\sqrt{x_0 + \Delta x} + \sqrt{x_0}}.$$

3) Знайдемо границю $\lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta f}{\Delta x}$. При $x_0 > 0$ маємо, що

$$\lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta f}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{1}{\sqrt{x_0 + \Delta x} + \sqrt{x_0}} = \frac{1}{2\sqrt{x_0}}.$$

При $x_0 = 0$ маємо, що $\frac{\Delta f}{\Delta x} = \frac{1}{\sqrt{\Delta x}}$. Тому $\lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta f}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{1}{\sqrt{\Delta x}} = +\infty$. Звідси випливає, що

функція $f(x) = \sqrt{x}$ не є диференційовною в точці $x_0 = 0$.

Таким чином, функція $f(x) = \sqrt{x}$ є диференційовною на множині $(0; +\infty)$, причому

$$f'(x_0) = \frac{1}{2\sqrt{x_0}}.$$

$$\text{Тоді } f'(x) = \frac{1}{2\sqrt{x}}.$$

$$\text{Відповідь. } f'(x) = \frac{1}{2\sqrt{x}}.$$

Формулу $y' = n \cdot x^{n-1}$ можна узагальнити для будь-якого $n \in \mathbb{Q}$ і $x > 0$.

Наприклад, знайдемо похідну функції $f(x) = \sqrt{x}$ на множині $(0; +\infty)$. Маємо:

$$(\sqrt{x})' = \left(x^{\frac{1}{2}}\right)' = \frac{1}{2} x^{\frac{1}{2}-1} = \frac{1}{2} x^{-\frac{1}{2}} = \frac{1}{2\sqrt{x}}.$$

Зазначимо, що при знаходженні похідної функції $y = \sqrt[3]{x}$ не можна замінити її на функцію $y = x^{\frac{1}{3}}$, оскільки в цих функцій різні області визначення. Покажемо, як можна отримати формулу для знаходження похідної функції $f(x) = \sqrt[3]{x}$.

$$\begin{aligned}
\text{Маємо } \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta f}{\Delta x} &= \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\sqrt[3]{x_0 + \Delta x} - \sqrt[3]{x_0}}{\Delta x} = \\
&= \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\left(\sqrt[3]{x_0 + \Delta x} - \sqrt[3]{x_0}\right) \left(\left(\sqrt[3]{x_0 + \Delta x}\right)^2 + \sqrt[3]{x_0 + \Delta x} \sqrt[3]{x_0} + \left(\sqrt[3]{x_0}\right)^2\right)}{\Delta x \left(\left(\sqrt[3]{x_0 + \Delta x}\right)^2 + \sqrt[3]{x_0 + \Delta x} \sqrt[3]{x_0} + \left(\sqrt[3]{x_0}\right)^2\right)} = \\
&= \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{x_0 + \Delta x - x_0}{\Delta x \left(\left(\sqrt[3]{x_0 + \Delta x}\right)^2 + \sqrt[3]{x_0 + \Delta x} \sqrt[3]{x_0} + \left(\sqrt[3]{x_0}\right)^2\right)} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{1}{\left(\sqrt[3]{x_0 + \Delta x}\right)^2 + \sqrt[3]{x_0 + \Delta x} \sqrt[3]{x_0} + \left(\sqrt[3]{x_0}\right)^2}.
\end{aligned}$$

Якщо $x_0 = 0$, то цієї границі не існує і функція $f(x) = \sqrt[3]{x}$ не диференційовна в точці $x_0 = 0$.

Якщо $x_0 \neq 0$, то можна записати

$$\lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{1}{\left(\sqrt[3]{x_0 + \Delta x}\right)^2 + \sqrt[3]{x_0 + \Delta x} \sqrt[3]{x_0} + \left(\sqrt[3]{x_0}\right)^2} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{1}{3\sqrt[3]{x^2}}.$$

Отже, для будь-якого $x \neq 0$ справедлива формула $\left(\sqrt[3]{x}\right)' = \frac{1}{3\sqrt[3]{x^2}}.$

У загальному, похідну функції $f(x) = \sqrt[n]{x}$, де $n \in N$, $n > 1$, можна знайти за формулою $\left(\sqrt[n]{x}\right)' = \frac{1}{n \cdot \sqrt[n]{x^{n-1}}} \cdot h'(t) = gt$

Якщо n — непарне натуральне число, то формула дозволяє знаходити похідну функції $f(x)$ у всіх точках x таких, що $x \neq 0$.

Якщо n — парне натуральне число, то формула дозволяє знаходити похідну функції $f(x)$ для всіх додатних значень x .

IV. Обчислення похідних тригонометричних функцій

Функції $y = \sin x$ і $y = \cos x$ є диференційовними, і їхні похідні знаходяться за формулами: $(\sin x)' = \cos x$, $(\cos x)' = -\sin x$.

Раніше було розглянуто доведення першої формули. Розглянемо інший спосіб її доведення.

Доведення. Нехай $f(x) = \sin x$.

Для довільної точки x_0 маємо:

$$1) \Delta f = \sin(x_0 + \Delta x) - \sin x_0;$$

$$2) \frac{\Delta f}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\sin(x_0 + \Delta x) - \sin x_0}{\Delta x};$$

$$\begin{aligned}
3) f'(x_0) &= \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\sin(x_0 + \Delta x) - \sin x_0}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{2 \sin \frac{\Delta x}{2} \cdot \cos\left(x_0 + \frac{\Delta x}{2}\right)}{\Delta x} = \\
&= \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \left(\frac{\sin \frac{\Delta x}{2}}{\frac{\Delta x}{2}} \cdot \cos\left(x_0 + \frac{\Delta x}{2}\right) \right).
\end{aligned}$$

Скориставшись першою чудовою границею $\lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{\sin t}{t} = 1$ і неперервністю функції

$$y = \cos x, \text{ можна записати: } f'(x_0) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\sin \frac{\Delta x}{2}}{\frac{\Delta x}{2}} \cdot \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \left(x_0 + \frac{\Delta x}{2} \right) = \cos x_0.$$

Отже, формулу $(\sin x)' = \cos x$.

Приклад 2. За означенням похідної обчисліть похідну функції $f(x) = \sin 2x$.

Розв'язання. Візьмемо довільне фіксоване значення аргументу x_0 і надамо приросту $x_0 + \Delta x$. Знайдемо відповідне значення функції $f(x_0 + \Delta x) = \sin 2(x_0 + \Delta x)$.

Обчислимо приріст функції $\Delta f(x_0)$:

$$\begin{aligned} \Delta f(x_0) &= f(x_0 + \Delta x) - f(x_0) = \sin 2(x_0 + \Delta x) - \sin 2x_0 = \\ &= 2 \sin \frac{2(x_0 + \Delta x) - 2x_0}{2} \cos \frac{2(x_0 + \Delta x) + 2x_0}{2} = 2 \sin \Delta x \cos(2x_0 + \Delta x). \end{aligned}$$

Складемо відношення приросту функції до приросту аргументу:

$$\frac{\Delta f(x_0)}{\Delta x} = \frac{2 \sin \Delta x \cos(2x_0 + \Delta x)}{\Delta x} = 2 \cdot \frac{\sin \Delta x}{\Delta x} \cdot \cos(2x_0 + \Delta x).$$

Обчислимо похідну $f'(x_0)$, тобто знайдемо границю:

$$\lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta f(x_0)}{\Delta x} = 2 \cdot \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\sin \Delta x}{\Delta x} \cdot \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \cos(2x_0 + \Delta x) = 2 \cdot 1 \cdot \cos 2x_0 = 2 \cos 2x_0.$$

Отже, для довільного значення аргументу $(\sin 2x)' = 2 \cos 2x$.

Відповідь. $2 \cos 2x$.

V. Розв'язування практичної задачі

Як я вирішую певну проблему?

Задача. Учень 11-го класу працює над шкільним проектом у сфері містобудування. Як один з об'єктів він обрав міст через річку. Йому потрібно точно визначити висоту мосту. Щоб це зробити, він кидає камінець вниз і фіксує час падіння до річки, — який становить приблизно 2,5 секунди. Висота падіння камінця описується функцією:

$$h(t) = \frac{g}{2} t^2, \text{ де: } h(t) \text{ — висота у метрах, } t \text{ — час падіння у секундах, } g = 9,8 \text{ м/с}^2 \text{ —}$$

прискорення вільного падіння.

- 1) Знайдіть похідну функції $h(t)$ та поясніть її фізичний зміст у контексті задачі.
- 2) Обчисліть миттєву швидкість камінця в момент падіння через $t = 2,5$ секунд.
- 3) Використовуючи формулу, обчисліть висоту мосту.

VI. Тренувальні вправи. Три рівні складності: А, В, С

Рівень А

1. Знайдіть похідну функції:

1) $f(x) = x^7$;	2) $g(x) = \sin x$;	3) $t(x) = x^9$;	4) $h(x) = x^{-4}$;
5) $m(x) = 5x$;	6) $f(x) = 3x^6$;	7) $g(x) = 2 \cos x$;	8) $h(x) = 5x^{-3}$.

2. За означенням похідної обчисліть $f'(x)$:

1) $f(x) = \frac{2x}{3x+1}$;

2) $f(x) = x^3 + 2x + 3$.

3. Розв'яжіть рівняння $f'(x) = 0$, якщо:

1) $f(x) = \cos x$;

2) $f(x) = \sin x$.

4. Дано функції $f(x) = 4 \cos x$ і $g(x) = 2\sqrt{3}x + 9$. Розв'яжіть рівняння $f'(x) = g'(x)$.

5. Дано функції $f(x) = 2 \sin x$ і $g(x) = x + 11$. Розв'яжіть рівняння $f'(x) = g'(x)$.

6. Знайдіть похідну функції:

1) $f(x) = \frac{1}{x^4}$;

2) $f(x) = \frac{5}{x^6}$;

3) $f(x) = \frac{1}{2x^8}$;

4) $f(x) = \frac{3}{5x^{10}}$;

5) $y = x^{\frac{1}{3}}$;

6) $y = x^{\frac{3}{2}}$;

7) $y = 5x^{\frac{2}{5}}$;

8) $y = \frac{1}{2x^{\frac{2}{9}}}$.

Рівень В

1. Знайдіть похідну функції:

1) $f(x) = 2x^3\sqrt{x}$;

2) $f(x) = \frac{4}{x\sqrt{x}}$;

3) $f(x) = \frac{2x^3}{\sqrt[3]{x}}$;

4) $f(t) = \sqrt{t}\sqrt{t}$.

2. Знайдіть похідну функції:

1) $y = x^{-15}$;

2) $y = x^{-17}$;

3) $y = x^{-2,5}$;

4) $y = x^{\frac{1}{5}}$.

3. Дотична до графіка функції $f(x)$ у точці з абсцисою x_0 має кутовий коефіцієнт k . Знайдіть x_0 :

1) $f(x) = x^4, k = -32$; 2) $f(x) = \sqrt[3]{x}, k = \frac{1}{27}$; 3) $f(x) = \frac{1}{x^3}, k = -\frac{1}{27}$; 4) $f(x) = \cos x, k = 1$.

4. Матеріальна точка рухається по координатній прямій за законом $s(t) = t^3$. Знайдіть $s'(2)$. Який фізичний зміст має знайдена величина?

5. Доведіть, користуючись означенням, що функція $y = \sqrt[3]{x^2}$ не є диференційовною в точці x_0 .

6. Доведіть, користуючись означенням, що функція $f(x) = \begin{cases} -x^2, & x < 0, \\ 1, & x \geq 0 \end{cases}$ є диференційовною в точці $x_0 = 0$. Проілюструйте отриманий результат графічно.

7. Доведіть, користуючись означенням, що функція $f(x) = \begin{cases} \sin x, & x \geq 0, \\ x, & x < 0 \end{cases}$ є диференційовною в точці $x_0 = 0$.

8. Знайдіть такі числа k, b , що функція $f(x) = \begin{cases} x^2, & x \leq 3, \\ kx + b, & x > 3 \end{cases}$ є диференційовною в точці $x_0 = 3$.

9. Знайдіть такі числа k, b , що функція $f(x) = \begin{cases} kx + b, & x \leq 2, \\ \frac{1}{x}, & x > 2 \end{cases}$ є диференційовною в точці $x_0 = 2$.

Рівень С

1. Доведіть, користуючись означенням, що функція $f(x) = \begin{cases} 3x + 2, & x < 0, \\ 2x, & x \geq 0 \end{cases}$ не є диференційовною в точці $x_0 = 0$.
2. Доведіть, користуючись означенням, що функція $y = |x - 2|$ не є диференційовною в точці $x_0 = 2$.
3. Доведіть, користуючись означенням, що функція $y = \sqrt{-x^2}$ не є диференційовною в точці $x_0 = 0$. Проілюструйте отримаво результат графічно.
4. Доведіть, користуючись означенням, що функція $f(x) = \begin{cases} x \sin \frac{1}{x}, & x \neq 0, \\ 0, & x = 0 \end{cases}$ не є диференційовною в точці $x_0 = 0$.
5. Доведіть, користуючись означенням, що функція $f(x) = \begin{cases} x^2 \sin \frac{1}{x}, & x \neq 0, \\ 0, & x = 0 \end{cases}$ є диференційовною в точці $x_0 = 0$ і знайдіть $f'(0)$.
6. Доведіть, користуючись означенням, що функція $f(x) = \begin{cases} \frac{1 - \cos x}{x}, & x \neq 0, \\ 0, & x = 0 \end{cases}$ є диференційовною в точці $x_0 = 0$ і знайдіть $f'(0)$.

Рефлексія

- 1) Сьогодні я дізнався/дізналась, що .....
- 2) Цей урок допоміг мені зрозуміти, що .....
- 3) Під час уроку я зрозумів/зрозуміла, що вже вмію .....
- 4) Найскладнішим для мене було .....
- 5) Тепер я впевнений/впевнена у своїй здатності .....
- 6) Найбільше мені сподобалося .....

Можливі теми проєктів

1. Дослідження миттєвої швидкості за допомогою похідної: приклади для різних типів руху.
2. Обчислення та аналіз похідної лінійної функції як моделі сталого темпу зростання або спадання.
3. Похідна степеневої функції та її застосування у моделях біологічного або технічного зростання.
4. Похідні тригонометричних функцій у задачах гармонічних коливань.
5. Дослідження рівномірного та нерівномірного руху тіла за допомогою похідної.
6. Історичний аспект: внесок Лейбніца та Ньютона у розвиток поняття похідної.

